

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNI TANQIDIY VA IJODIY FIKRLASH MUAMMOLARI

Matyokubova Zulxumor Rustambekovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tayanch doktranti
harligold945@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada kichik maktab yoshidagi bolalardagi tanqidiy va ijodiy fikrlash tushunchalarining mazmun mohiyati, oquvchilar duch kelayotgan muammolarni olimlar tomonidan o'rganilganligi atroflicha tahlil qilingan Fikrlash muammosi eng muhimlaridan biridir. Bu eng murakkab ekanligini ham ta'kidlash mumkin. Psixologik, pedagogik, falsafiy va uslubiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, bu mavzuga oid asarlar yetarli emas, ularda faqat tafakkurning ayrim tomonlari, shuningdek, asosiy aqliy texnikani rivojlantirish yo'llari o'rganiladi

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tafakkur, art-terapiya, divergent fikrlash

Kichik maktab yoshi - bu bolaning 7 yoshdan 10-11 yoshgacha bo'lgan davri. Bu yoshni maktab hayotining muhim va hal qiluvchi bosqichi sifatida tavsiflash mumkin, bu esa keyinchalik shaxsning intellektual qobiliyat darajasini va ularning o'qishni davom ettirish istagini belgilaydi. Bu yoshni "bolalikning cho'qqisi" deb atash mumkin, chunki bola hali ham soddalik va beparvolik kabi bolalarga xos xususiyatlarni saqlab qoladi. Biroq, shu bilan birga, ular allaqachon mazmunli harakatlarga qodir, bu esa xatti-harakatlarda ma'lum bir bolalik o'z-o'zidan yo'qolishiga olib keladi. Bola maktabga kirgan paytdan boshlab uning asosiy faoliyati o'zgaradi. Ilgari o'yin maktabgacha yoshga xos bo'lgan bo'lsa, endi, boshlang'ich maktab yoshida o'rganish asosiy faoliyatga aylanadi, bu esa kelajakda bolaning xatti-harakat motivlariga sezilarli ta'sir qiladi.

Kichik maktab yoshi - bu bolalarda ijobiy o'zgarishlar yuz beradigan davr. Aynan shu yoshda bolalarning bilim olish quvonchini his qilishlari, o'qish ko'nikmalariga ega bo'lishlari, tengdoshlari bilan do'stlashishni o'rganishlari va o'z qobiliyatlariga ishonch hosil qilishlari juda muhimdir. Agar bola ushbu bosqichlarning barchasini to'liq bajara olmasa, o'smirlik davriga o'tishda sezilarli qiyinchiliklarga duch keladi. Maktab o'quvchilarida o'z-o'zini nazorat qilish, o'zini o'zi tashkil qilish va o'qishga ijobiy munosabat kabi ijobiy o'zgarishlarni rivojlantirish juda muhimdir.

Mantiqiy fikrlash - bu alohida bosqichlardan iborat bo'lgan izchil fikrlash jarayoni bo'lib, unda har bir keyingi xulosa avvaldan tuzilgan, qat'iy isbotlangan xulosalarga asoslanadi. Bu kontseptual tafakkur naqshlarni tushunish, voqealar rivojini oldindan ko'ra bilish, hodisa va jarayonlarning mohiyatini tushuntirish va hokazolar imkonini beradi.

Ijodiy fikrlash deganda berilgan muammoning tubdan yangi yoki takomillashtirilgan yechimini topishga olib keladigan fikrlash tushuniladi. Ijodiy fikrlash o'ziga xoslik, moslashuvchanlik va xayolparastlik bilan ajralib turadi. Bunday tafakkurning zahirida mantiqiy tafakkur va tasavvur sintezi yotadi. Bu jarayonlar bir-birini istisno qilmaydi, aksincha, bir-birini to'ldiradi. Ularning rollari ijodning turli bosqichlarida farqlanadi.

Mulohaza tanqidiy fikrlashning ajralmas qismidir. Fikrlash orqali yangi ma'lumotlar o'zlashtiriladi, ya'ni shaxsiy bilimga aylanadi. Buni R. Pol tanqidiy fikrlash haqidagi ta'rifida tasdiqlaydi: "Tanqidiy fikrlash fikrlash haqida fikr yuritish, fikrlashni takomillashtirish maqsadi bilan aks ettirishdir... Ikki jihat hal qiluvchi ahamiyatga ega: tanqidiy fikrlash o'z-o'zini takomillashtirishdir; bu takomillashtirish fikrlash jarayonini korrekktiv baholash uchun standartlardan foydalanish mahorati bilan birga keladi".

Tanqidiy fikrlash tadqiqotchisi duch keladigan asosiy muammo - bu hodisani o'rganishga imkon beradigan ishonchli va haqiqiy usullarning yo'qligi.

"Tanqidiy fikrlash" atamasi uzoq vaqtdan beri J. Piaget, J. Bruner, L.S. kabi mashhur psixologlarning asarlaridan ma'lum. Vygotskiy. Psixologik va pedagogik adabiyotlar asosida "tanqidiy fikrlash"ning turli ta'riflar berib o'tilgan.

Tanqidiy fikrlash nazariyasi va amaliyoti bo'yicha AQShning yetakchi ekspertlaridan biri Richard Pol, tanqidiy fikrlash tushunchasini turli xil qarama-qarshi bo'lmagan usullarda aniqlash mumkin, deb hisoblaydi. Shularni hisobga olib, u quyidagi ishchi variantni taklif qiladi: "Tanqidiy fikrlash - bu fikrlash haqida fikr yuritish, bunda inson o'z tafakkurini takomillashtirish maqsadi bilan aks ettiradi".

M.N. Braun tanqidiy fikrlashni g'oyalarni baholashga qaratilgan fikrlashning o'ziga xos turi sifatida belgilaydi. Aniqrog'i, bu bayonotlarning to'g'riligini va mulohazalarning to'g'riligini tekshirish bilan bog'liq. Uning fikricha, tanqidiy fikrlashning o'ziga xos tabiati ko'p jihatdan uning savol berish pozitsiyasi bilan belgilanadi, bu quyidagi fikrlarda tushuntiriladi:

- o'zaro bog'liq bo'lgan muhim masalalar majmuini bilish;
- tanqidiy savollarni berish va tezkor javob berish qobiliyati;
- tanqidiy savollardan faol foydalanish istagi.

Tanqidiy fikrlashning tuzilishi ba'zi mualliflar tomonidan turlicha taqdim etilgan. F.O. Kerimov tanqidiylik tarkibidagi uchta komponentni aniqlaydi:

- 1) kognitiv qarama-qarshilikda, kiruvchi ma'lumotlar va sub'ektning bilimlari va kutishlari o'rtasidagi qisman nomuvofiqlikda namoyon bo'ladigan kognitiv;
- 2) tanqidiylikning tashqi ko'rinishini o'z ichiga olgan xulq-atvor;
- 3) shubha hissini ifodalovchi affektiv-sezuvchi

Ijodiy fikrlash va ijodiy faoliyat muammolarini rivojlantirishga quyidagi psixologlar katta hissa qo'shdilar: B.G. Ananyev, V.N. Drujinin, B.G. Teplov, S.L.

Rubinshteyn, A.G. Kovalyov, K.K. Platonov, A.M. Matyushkin, Ya.A. Ponomarev, V.D. Shadrikov, M.A. Xolodnaya, V.S. Yurkevich, P.K. Engelmeyer, O.K. Tixomirov, V.A. Terexov, P.Ya. Galperin va boshqalar. Ammo, bu masalani ko'plab tadqiqotchilarga qaramasdan, shuni ta'kidlash kerakki, "ijodiy fikrlash" tushunchasining yagona tushunchasi va talqini mavjud emas.

Shuningdek, "ijodiy fikrlash" va "ijodkorlik" tushunchalarini farqlash zarur. Ko'pgina mualliflar ularni o'xshash tushunchalar sifatida izohlaydilar, ammo bu unday emas. Ijodiy fikrlash - bu psixik jarayon, ijodkorlik esa sub'ektning o'ziga xos sifati bo'lib, ijodiy fikrlash qobiliyatida namoyon bo'ladi va uning sub'ektiv, shaxsiy tomoni sifatida qaraladi. Demak, ijodkorlik ijodiy fikrlashning elementi, lekin u bilan bir xil emas, deyishimiz mumkin.

Hozirgi vaqtda pedagogik psixologiyaning dolzarb muammosi inson ijodiy salohiyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan savoldir. V.N. Drujinin ushbu masalani o'rganishning bir nechta asosiy yondashuvlarini aniqlash mumkinligiga ishonadi. Birinchidan, ijodiy qobiliyatning yuqori darajasi hisobga olinadi, bu esa keyinchalik intellektual qobiliyat darajasini belgilaydi. Ikkinchidan, ijodkorlik aql-zakovatdan mustaqil shartdir. Uchinchidan, ijodkorlikni aqliy neoplazmaning mulki sifatida ko'rib chiqish mumkin emas, lekin ayni paytda intellektual qobiliyat shaxsning ijodiy faoliyati uchun zarur va etishmayotgan talabni ifodalaydi.

"Ijodkorlik" tushunchasini birinchi marta 1950 yilda amerikalik psixolog J. Gilford kiritgan. Aynan xorijiy psixologlar bu tushunchani ijodiy fikrlashning sinonimi deb bilishadi. J. Guilford ijodkorlikni o'rganishga ijodiy yutuqlarni ta'minlaydigan intellektual qobiliyatlarni nuqtai nazaridan yondashuvni o'rganib chiqdi. Shunday qilib, bu yondashuv "ijodiy fikrlash" ta'rifi yordamida ijodkorlikni ko'rib chiqishga imkon beradi. J. Gilford "divergent fikrlash" atamasini mavjud ma'lumotlar asosida yangi g'oyalar va noodatiy yangi ma'lumotlarni yaratish usuli sifatida kiritdi. Biroq, u "ijodiy fikrlash" atamasini faqat muammolarga sezgirlikni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan divergent fikrlash bilan cheklashga intilmadi.

Psixologlar ijodkorlikni muammoli vaziyatni hal qilish uchun stereotiplar va tanish naqshlardan tashqari fikrlash qobiliyati sifatida belgilaydilar. Yangi narsalarni kashf etish va yaratish, hamma narsaga boshqa nuqtai nazardan qarash muhim. Bunday faoliyat intellektual tashabbusni talab qiladi, bu mustaqil ravishda muammolarni qo'yish va mavjudlariga innovatsion echimlarni topishni anglatadi, bu fikrlash va bajarishda muntazamlilik va qat'iylikning yo'qligi bilan tavsiflanadi.

D.B. Elkonin maktab o'quvchilari o'qituvchilarining ular haqida aytganlariga va ularga qanday munosabatda bo'lishiga juda sezgir ekanligini aniq ko'rsatadigan qiziqarli naqshni aniqladi. Agar o'qituvchi sinfda kimnidir ajratib qo'ysa, bu bolaning sinfdagi obro'si keskin tushib ketadi. Dastlab, bolalar o'qituvchining ko'rsatmalariga qat'iy rioya qilishga harakat qilishadi, lekin agar ular o'qituvchining hatto eng kichik

bo'shashishini yoki qoidalarga nisbatan bag'rikenglik ko'rsatayotganini ko'rsa, bu qoidalar ichkarida parchalana boshlaydi.

Maktab o'quvchilarining ijodiy rivojlanishining muhim omili ularning ijodiy fikrlashning asosiy jihatlari va uning kundalik ildizlari bilan bog'liq masalalar bilan tanishishi bo'lishi kerak. E. A. Vyaxireva ijodiy fikrlash har doim sub'ektiv ekanligini ta'kidlab, maktab o'quvchilari bilan o'quv faoliyati deklarativ bo'lmasligi kerakligini aniq ko'rsatdi. Tarbiyaviy suhbatlar faqat ijodiy fikrlashning shaxsiy shartlaridan birini rivojlantirishi va uning mustaqil namoyon bo'lishini rag'batlantirishi mumkin, shuning uchun suhbatlar va muhokamalar kengroq darslarga qo'shilishi kerak.

Ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi usullardan biri art-terapiyadir. Bu usul ijodiy fikrlashni rivojlantirishga bevosita ta'sir qiladi. Art-terapiya - bu ijodkorlik va psixoterapiya o'rtasidagi birlashma turi. Ushbu usul ham bolalar, ham kattalar bilan ishlashda qo'llaniladi. Usul o'z ichiga turli xil texnikalarni o'z ichiga oladi, bu insonga o'zining ichki dunyosi mazmunini, tajribasini va ijodkorligi orqali qiyinchiliklarni tan olishga imkon beradi. Bu usulda tasviriy faoliyat barcha ichki ziddiyatlarni so'zlarga qaraganda aniqroq va chuqurroq ochib beradigan vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu tarzda ifodalangan nizolar qayta boshdan kechiriladi, hal qilinadi va yakun topadi.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlash bolalar duch kelgan muammolarni yechimini topishda qiyinchilikka uchramasligi, qulay va oson yo'l topishga o'rgatishimiz, o'ziga bo'lgan ishonchni yanda oshirishimiz kerak. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish muammosi shundan iboratki, keyinchalik qo'yilgan vazifalarni hal qilishda muayyan muvaffaqiyatlarga erishish uchun erta yoshdan boshlab ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni maqsadli ravishda yaratish kerak. Ijodiy fikrlash ijodiy, nostandart muammolarni hal qilish uchun barcha intellektual imkoniyatlardan foydalanadigan va ijodiy fikrlashda bosqichlarda namoyon bo'ladigan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan shaxsiy xususiyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Блонский П.П. Психология младшего школьника. М., Воронеж. НПО «Модэк», 1997. 435 с.
2. Маркина Н.В. Загадки и противоречия творческого мозга. // Химия и жизнь. 2008. № 11. С. 4-10.
3. О.Б.Дарвиш Возрастная психология М.: Владос, 2005.
4. Тихомиров, О.К. Психология исследования творческой деятельности. М.: Издательство «Наука», 1975. 258 с.
5. Хрестоматия по психологии художественного творчества. Издание 2-е. М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1998. 200 с.
6. Чурбанова С.М. Развитие творческого мышления в детском возрасте // Национальный психологический журнал. 2018. №11(1). С.88-97.

7.Сергеева Б.В., Оганесян В.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ // Научное обозрение. Педагогические науки. 2017. № 2. С. 97-106

8. Ароян Н. Творческое мышление в системе понятий современной психологии // WISDOM (Армянский государственный педагогический университет имени Хачатура Абовяна). 2014. С. 118-126.

9. <https://www.1urok.ru/categories/13/articles/28412>

10. <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1606>